

REVISTA BORJA. REVISTA DE L'IEB, 2: ACTES DEL II SIMPOSI INTERNACIONAL SOBRE ELS BORJA

Els Escrivà, parents dels Borja: una continuació *

IVAN PARISI

Istituto Italiano di Scienze Umane

INTRODUCCIÓ

El 1974, Miquel Batllori, a partir d'una hipòtesi formulada per Miquel Coll i Alentorn,¹ segons la qual Bernat Desclot, autor d'una de les quatre grans cròniques catalanes, era en realitat un oficial del rei anomenat Bernat Escrivà, va elaborar en un treball,² amb l'ajut fonamental de Lluís Cerveró, una primera reconstrucció global de l'arbre genealògic de la noble família valenciana dels Escrivà, que completava el mateix any amb les entrades sobre alguns dels seus membres redactades per a la *Gran Enciclopèdia Catalana*.³

Gràcies a aquesta recerca, avui podem conèixer no tan sols els orígens del llinatge, els primers representants del qual, provinents de Narbona (França) o de Lleida, van lluitar al costat del rei Jaume I en la reconquesta de la ciutat de València, on s'establiren i obtingueren diverses donacions territorials, sinó també llur parentesc amb la família més famosa de la història del regne de València, els Borja.⁴

Tot amb tot, encara que la tasca duta a terme per Batllori és molt convincent pel que fa a la reconstrucció de la part superior de l'arbre genealògic dels Escrivà, no podem afirmar el mateix de la seva proposta sobre els vincles parentals dels membres de

* Traducció de Maria Toldrà.

¹ COLL I ALENTORN, 1959: 17-27.

² BATLLORI, 1974: 123-150. El mateix assaig es va reeditar amb un altre títol dins ídem, 1994: 79-106. Farem referència a la segona edició del text quan el citem en nota.

³ *Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: 781-787. Les notícies més antigues referents al llinatge es troben a les cròniques de la ciutat de València de VICIANA, 1980: 126-129, i ESCOLANO, 1611: 711-719, i són incloses pels germans GARCÍA CARRAFA en la veu "Escrivá (o Escribán o Escribá)" de la seva monumental *Enciclopedia heráldica y genealógica hispano-americana* (1928: 17-26). Més dades sobre la nissaga dins SÁNCHEZ GUJÓN, 1995: 25-33 (28, nota 17), on l'autor afirma que per a la seva recerca ha consultat un arbre genealògic dels Escrivà elaborat per Luis Alfonso Vidal y de Barnola; i dins PARISI, 2003-2004. Totes les notícies sobre els membres de la família que reportem en aquest article sense citar-ne la font són extretes del citat estudi de Batllori.

⁴ Sibília Escrivà, filla d'Andreu Guillem Escrivà i Pallarès, senyor d'Agres i membre de la branca homònima de la família, i de Sibília de Pròixita (descendent directa del Giovanni da Procida de les Vespres sicilianes), fou muller de Roderic-Gil de Borja i mare de Jofré de Borja, al seu torn pare de Roderic, el futur papa Alexandre VI (BATLLORI, 1994: 104).

la família que van viure en èpoques posteriors, en particular dels de la branca principal, dita “dels Escrivà de Romaní”, documentats als segles XV i XVI, dels quals Batllori tot just havia intuït la fama i el poder que adquiriren durant el regnat de Ferran el Catòlic, sense aprofundir en la qüestió, probablement a causa de la manca de fonts disponibles sobre la família en els anys en què escrivia.⁵

En conseqüència, els darrers anys s’han publicat dos articles, a càrrec de Pascal Gandoulphe⁶ i de Jaume Aurell,⁷ que han permès conèixer millor els descendents de la família que visqueren, respectivament, entre els segles XV i XVI i durant els segles posteriors. Cap d’aquests investigadors, però, no s’atura a aprofundir la intuïció de Batllori, que constituirà l’eix principal del nostre article, en el qual, després de fornir notícies inèdites sobre els Escrivà documentats entre el segle XIV i el començament del XVI, ens ocuparem en particular d’Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní i del seu germà Joan Ram Escrivà, que van passar un llarg període de llur vida a Itàlia, on exerciren càrrecs importants en la política italiana del Catòlic. Tractarem, doncs, d’esbrinar els motius de la seva ascensió fins als esglaons més alts de l’administració espanyola i de la gran llibertat d’acció que, segons que sembla, van tenir als regnes perifèrics de la Corona als quals foren enviats. Encara més, tot reconstruint-ne la filiació, veurem com la seva experiència personal i la dels fills s’entrelliga amb la dels membres més cèlebres de la fa-

⁵ La major part de les notícies sobre la família Escrivà que presentem en aquest article provenen de l’arxiu de la família Sástago de Saragossa, dipositat a la secció Diversos de l’Arxiu de la Corona d’Aragó (ACA) de Barcelona durant els anys que Batllori escrivia el seu assaig. Dins la secció *Líos* de l’arxiu es conserva la documentació produïda per la família Escrivà de Romaní que hi conflú arran del matrimoni entre José María Escrivà de Romaní, 3r marquès de Monistrol i 14è baró de Beniparrell, i María Antonia Fernández de Córdoba, 15a comtessa de Sástago, que tingué lloc el 1857 (vegeu CANELLAS ANOZ, 1989: 423-438, i PARISI, 2003-2004: 192). Hi ha més dades inèdites sobre la família entre els documents del procés que entre 1519 i 1524 va enfrontar Joan Escrivà i Montpalau, fill primogènit de Joan Ram Escrivà, i el seu cosí Baltasar Escrivà de Romaní i de Sena per la successió en l’anomenat vincle dels Romaní (vegeu el text que segueix); es conserven en un volum de gairebé 800 folis custodiat a l’Arxiu del Regne de València (Procesos de Reial Audiència, 3a part, núm. 67; ESCARTÍ, 1997: 35-46, en transcriu algunes parts). També cal consultar un parell de memorials impresos en llengua castellana sobre sengles processos en què dos descendents de la família s’enfrontaren pel mateix vincle, avui conservats a la Real Academia de la Historia de Madrid (Colección Salazar y Castro, T-59, fol. 171r-217r, i X-44, fol. 1r-9r). Completament la informació sobre les fonts disponibles per a la família amb la documentació dels lligalls 23 i 35 custodiats, respectivament, als armaris 1 i 3 de l’arxiu de la família Monistrol, també dipositat a l’ACA, i amb el memorial de don Luis Escrivà de Romaní, Zapata y Bertrán sobre la successió de la baronia de Beniparrell (AGRAMUNT DE SISTERNES, s. a.). Cal advertir que les notícies que extraïem de les fonts conservades a l’arxiu Monistrol seran citades aquí en nota i no al text de l’article perquè, essent els dos lligalls en qüestió compostos de memòries, arbres genealògics i una tria de notícies procedents de cròniques diverses i de llibres antics compostos a partir del segle XVII per diversos membres de la família Escrivà, no ha estat possible trobar cap confirmació documental al fons Sástago o al mateix arxiu Monistrol que certifiqui l’autenticitat de les notícies que aporten.

⁶ GANDOLPHE, 2002. L’autor, que ha consultat les fonts referents a la família Escrivà conservades a l’arxiu Sástago, s’interessa exclusivament per la descendència de Joan Ram Escrivà i afirma que desconeix totalment la del seu germà Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní.

⁷ AURELL, 2002. D’altra banda, darrerament s’han ocupat de la família Escrivà NARBONA VIZCAÍNO, 1991, i recentment BAYDAL SALA, 2008.

mília Borja, Alexandre VI i els seus plançons, amb els quals semblen compartir no tan sols el parentesc, els orígens comuns valencians i l'estada a Itàlia, sinó, sobretot, una mateixa manera d'actuar, del tot enfocada a la pròpia autorealització, a través de tots els mitjans possibles, inclosos els il·lícits; actituds que fan pensar com n'és, de limitat, al capdavant, aplicar als Escrivà l'abusiva definició de família pertanyent a la mitjana noblesa valenciana i els situen de ple dret entre les grans nissagues nobiliàries del Renaixement europeu.

1. LA LÍNIA DELS SENYORS DE PATRAIX

Entre els cavallers que serviren el rei Jaume I d'Aragó durant la reconquesta de la ciutat de València inclosos en el *Libre de repartiment* de les terres i cases del regne, Guillem Escrivà apareix com a beneficiari d'una donació reial de cinc jovades de terra i un hort en una localitat del territori de València, a causa dels bons serveis prestats com a notari reial.⁸ La donació fou l'origen de la baronia de Patraix, que, un cop mort Guillem, va heretar el seu fill Arnau. Aquest és l'iniciador de la branca principal dels Escrivà, dita "dels senyors de Patraix", que és la que aquí ens interessa resseguir perquè en deriven els Escrivà objecte del present estudi.⁹

En la mateixa línia, tot baixant per l'arbre genealògic, trobem Joan Escrivà i Garcia († 1355), batlle general del regne de València.¹⁰ El 1339 va representar el regne a Barcelona en l'acte de vassallatge de Jaume III de Mallorca; el 1343 participà amb un fill en l'expedició contra aquesta illa, i més endavant es traslladà a Sicília per ajudar els aragonesos en la lluita contra els angevins.¹¹

⁸ BATLLORI, 1994: 85-87.

⁹ Per a les altres branques, vegeu PARISI, *La correspondencia inédita entre el rey Fernando el Católico y el embajador valenciano Joan Escrivà de Romaní i Ram custodiada en el archivo Sástago. Informe final de la beca de estudios Generalitat de Catalunya - Institut d'Estudis Catalans 2004*, inèdit i base d'aquest apartat.

¹⁰ ACA, Diversos, Archivo Sástago, llo B, doc. núm. 79 (a partir d'ara, citat com a *Libro de las Cartas Reales*), en el seu interior doc. núm. 1 (3 de juny de 1327, Barcelona), en què el rei Jaume II ordena al batlle general Joan Escrivà i Garcia que lliuri possessió del castell de Corbera a l'arquebisbe de Toledo.

¹¹ *Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: 781. Segons el memorial escrit per Pasqual Escrivà de Romaní i Cabanelles (ACA, Diversos, Archivo Monistrol, armari núm. 1, lligall núm. 23, doc. núm. 14), Joan Escrivà i Garcia fou també "consejero y embaxador de el señor rey don Pedro el IV de Aragón en la corte de Castilla, para entender y sossegar los animos de los señores infantes sus hermanos, sobre la declaración de la sucesión de sus reynos, y para tratar el casamiento de la santa infanta doña Leonor, hija del rey don Alonso de Portugal"; i segons el de Pedro Escrivà i Zapata (Archivo Monistrol, armari núm. 3, lligall núm. 35, doc. núm. 18), va discutir, en representació del monarca, les diferències entre el rei de França i el de Mallorca sobre el feu de Montpeller. La notícia relativa a Joan Escrivà i Garcia com a ambaixador a la cort de Castella també és reportada dins GARCÍA CARRAFA, 1928: 18. D'altra banda, en un memorial custodiat a l'arxiu Monistrol (armari núm. 1, lligall núm. 35, doc. núm. 18) s'afirma que Joan Escrivà i Garcia i Arnau Joan, com a consellers del rei, foren "comisionados de la ciudad de Valencia en el 1350 para manifestarse varios asuntos en que los oficiales eclesiasticos, usurpando la iurisdicción real, causaban a los seculares notables perjuicios y el rey don Pedro 2º [?] para evitarlos otorgó en 9 de agosto una concordia con el

Joan també va combatre la Unió dels nobles aragonesos que s'havien rebel·lat contra el rei, el qual, per tal de recompensar-lo per la fidelitat i els danys que havia sofert per aquest motiu en els seus dominis de Patraix, ordenà als jurats de València que li paguessin 40.000 sous¹² i li va vendre la baronia d'Alaquàs i Cortitxelles.¹³ Joan es va casar amb Maria Eiximenis Romeu († 1380) i va deixar la baronia de Patraix indivisa entre els seus fills Guillem i Jaume.¹⁴

Jaume Escrivà i Romeu († c. 1400), consenyor de la baronia de Patraix, va muller-se amb Geraldona de Romaní († c. 1401), de la qual tingué Manfré i Arnau.¹⁵

Manfré Escrivà de Romaní († 1426)¹⁶ fou “I^o barón de Beniparrèll, y señor del lugar de Patraix, de el consejo del señor rey don Martín, honrandole en elegirle, para que le acompañase desde Valencia à las cortes de Maella, en el año de 1404, donde su gran

obispo de Valencia sobre 12 puntos. Se halla con los nombres de dichos consejeros en el privilegio 58 del expresado rei fol. 117. b. de la obra titulada Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentiae impresa en 1515”.

¹² *Libro de las Cartas Reales*, doc. núm. 2, datat el 3 de gener de 1348.

¹³ *Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: 781. En un document de l'arxiu Monistrol (armari núm. 1, lligall 23, doc. núm. 6) s'afirma que les dues baronies foren confiscades a Ponç Soler, un dels rebels de la Unió, i venudes el 29 de març de 1349 a Joan Escrivà i Garcia per 12.000 diners.

¹⁴ Gràcies a la documentació conservada al fons Sástago, és possible reconstruir la descendència de Guillem Escrivà i Romeu († c. 1395). Es va casar amb Brunissenda, de la qual va tenir Jaume Escrivà, al seu torn pare de Joan Escrivà († 1427), senyor de Catarroja i de la meitat de la baronia de Patraix, documentat el 1401 com a justícia criminal de València i, en 1412-1413, com a lloctinent del governador del regne (*Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: 781). Pel seu testament, redactat pel notari Joan Aguilar el 30 de desembre de 1425 (Archivo Sástago, llo I2°, doc. núm. 44), sabem que Joan es va casar en primeres noces amb Joana Pujades, de la qual tingué Guillem Escrivà i Pujades, nomenat hereu universal, i Brunissenda, encara donzella en testar el seu pare, el qual li va deixar un llegat per al matrimoni que aleshores organitzava amb Gilabert Dalmau, fill de Berenguer Dalmau. Joan Escrivà va muller-se en segones noces amb una certa Elionor, de qui tingué Margarida. Guillem Escrivà i Pujades, en morir el 1439 sense fills, va deixar tots els seus béns a la germana, Brunissenda († c. 1463), aleshores ja casada amb Gilabert Dalmau, àlies Sanoguera, i mare de Joan Escrivà, àlies Joan Sanoguera, el qual va comprar l'altra part de la baronia de Patraix a Lluís Pallars de Vilanova i la va posseir íntegrament fins al 1477, quan la va vendre al comte de Cocentaina (*Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: 781).

¹⁵ En el memorial de Pere Escrivà i Zapata conservat a l'arxiu de Monistrol s'afirma que Jaume Escrivà fou “hijo de Juan, señor del lugar de Patraix y Alginèt, embajador en la corte de Roma por el señor rey don Pedro, para solicitar, que el Papa prorogase el término señalado en que debía ir personalmente su magestad a prestar el homenaje, y juramento de fidelidad por los reynos de Cerdeña, y Córcega: fue también del consejo del señor rey don Juan, y camerlengo de la señora infanta doña Violante su hija, que casó con el señor Luis, duque de Anjòu [...] que como embajador intervino en la corte papal para dispensar en el matrimonio del infante Ramón con la hija del rey de Sicilia [...] y en su florida edad fue capitán de ocho galeras, y en ellas coronel de la gente valenciana en la guerra de la isla de Cerdeña contra pisanos y genoveses: en el año de 1342. Con las mismas galeras, y gente, sirvió el señor rey don Pedro en la toma de Mallorca: en el año de 1343. Tenía ya el título de vice-almirante de la mar, y con diez galeras salió a juntarse con el señor rey don Alonso el XI de Castilla para el sitio que tenía puesto en Africa en la ciudad de Algecira”.

¹⁶ En l'inventari intitulat *Espéculo de Romaní*, en el qual es descriu tota la documentació de la família Escrivà de Romaní conservada al fons Sástago (vegeu PARISI, 2004: 194), el doc. núm. 4 del llo I2° és ressenyat com a testament de Manfré Escrivà de Romaní, redactat a València el 30 de desembre de 1426, però, malauradament, no es conserva en el seu lloc.

prudencia, y discreción fuè norte para la quietud que resultò en Aragón entre los ricos hombres, y caballeros”.¹⁷ El 1398 fou designat únic hereu de la seva cosina Elisenda de Romaní, esposa del noble valencià Eiximèn Pérez d'Arenós, senyor d'Alberic i de les alqueries de la Foia i Benifaraig, i camarlenc de Martí l'Humà, com a mínim des de 1382.¹⁸ Elisenda va instituir en el seu testament¹⁹ l'anomenat *vinde de Romaní*, format per la baronia de Beniparrell i molts d'altres béns que, en morir sense fills, va deixar al seu cosí i a tots els seus descendents primogènits, amb l'obligació, però, de mantenir el cognom Romaní²⁰ i, entre d'altres clàusules, de no ésser eclesiàstics ni pertànyer a cap orde religiós. Tal com veurem, a causa de la seva importància econòmica, aquest vinde donarà peu ben aviat a discussions i picabaralles entre els descendents de la família que se'l disputaran.

Manfré va casar-se de primer amb Elionor Saranyó († c. 1405),²¹ de qui tingué Eiximèn Pérez (I) Escrivà de Romaní i Saranyó, i després amb Violant de Torrelles, de la qual van néixer Isabel, muller de Guillem Mascó, i Jaume, que el 22 de setembre de 1442 va amullerar-se amb una altra Elionor Saranyó, de qui tingué Mateu Escrivà de Romaní i Saranyó († 1503), baró d'Alaquàs.²²

Eiximèn Pérez (I) Escrivà de Romaní i Saranyó († 1461),²³ senyor de la meitat de la baronia de Patraix i de la de Beniparrell, formà part del Consell suprem²⁴ de Joan II i en fou el primer falconer.²⁵ Vers 1435 es va casar amb Beatriu Ram; van tenir dos fills: Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní i Joan Ram Escrivà.

Gràcies a les notícies que hem reportat al text i a les notes d'aquest apartat, es fa palès que la família tenia una gran tradició de cavallers i oficials al servei del monarca, amb la qual cosa es confirma el judici sobre els Escrivà emès per Martí de Vicianà.²⁶ Si hi afegim la importància social i econòmica –ja subratllada per Batllori–²⁷ del lligam

¹⁷ Archivo Monistrol, armari núm. 1, lligall 23, doc. núm. 14.

¹⁸ FERRER MALLOL, 1996: 183.

¹⁹ Archivo Sástago, llo I2º, doc. núm. 3, datat el 16 de desembre de 1398.

²⁰ Així s'explica, doncs, que només els primogènits d'aquesta línia del llinatge dels Escrivà, de Manfré en davant, facin seguir en els documents als seus cognoms el dels Romaní.

²¹ Elionor Saranyó, segons l'*Árbol genealógico formado por don Juan Escrivà y Cavanilles en Valencia año de 1760 a 8 de septiembre*, custodiat a l'arxiu Monistrol (armari núm. 3, lligall núm. 35, doc. núm. 18), dictà el seu testament al notari Ramon Martell l'11 de juny de 1405.

²² El 1486, Mateu Escrivà de Romaní, capità de les galeres de València, fou capturat durant una batalla naval contra el capità genovès Jordieto Doria, i, per alliberar-lo, la ciutat de València va pagar 2.000 florins (Arxiu Monistrol, armari núm. 1, lligall núm. 23, doc. núm. 6, on s'afirma que la notícia s'extreu de MARIANA, 1795: 259).

²³ La data de la mort d'Eiximèn Pérez (I) és treta del doc. núm. 43 del llo I2º (PARISI, 2006-2007: 104, nota 4).

²⁴ Com a conseller del Consell reial suprem, Eiximèn Pérez (I) Escrivà va participar en les corts de 1446 (LÓPEZ RODRÍGUEZ, 1996: 270).

²⁵ *Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: 782.

²⁶ “En esta familia siempre ha havido varones de grande prudencia, y valor, y así hallamos en los Anales de la Ciudad, que los oficios de Justicia, y Jurados, y otros del Regimiento, desde el año 1306, hasta en esta hera, se han encomendado a los desta familia como a Patricios Principales quarenta y dos vezes, en que han sido siempre muy alabados” (VICIANA, 1980: 132).

²⁷ BATLLORI, 1994: 105.

que establiren amb la família aragonesa dels Ram a través del matrimoni entre Eiximèn Pérez (I) Escrivà de Romaní i Beatriu Ram,²⁸ l'ascensió a alts càrrecs administratius espanyols i el favor que Joan II i sobretot el seu fill Ferran atorgaren als dos fills nascuts d'aquest darrer matrimoni ja no ens semblen tan sorprenents.²⁹

2. EIXIMÈN PÉREZ (II) ESCRIVÀ DE ROMANÍ

Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní nasqué a València³⁰ vers 1435 i va morir el 1518.³¹ L'any 1461, hom el nomenava justícia de València,³² i el 3 d'agost de 1467 es veié implicat en un enfrontament amb Pere Pallàs Lladró, com a conseqüència del qual durant els mesos de setembre i octubre tots dos van intercanviar una sèrie de lletres de batalla que han permès a Batllori tractar Eiximèn Pérez (II) d'escriptor acurat.³³

Podem avançar la hipòtesi que en la seva joventut va malgastar molts recursos econòmics en les lluites entre els bàndols que es disputaven el poder municipal: de fet, es veié obligat a vendre la meitat de la baronia de Patraix que estava en el seu poder a Lluís de Vilanova³⁴ i, el 1474, la de Beniparrell, que corresponia a l'herència d'Elisenda de Romaní, al comte de Cocentaina.³⁵

²⁸ La família Ram d'Albarrasí fou molt afavorida per la Corona als segles xv i xvi, atès que la junta de Casp que el 1412 va decidir la contesa sobre la successió del rei d'Aragó i de Sicília Martí l'Humà a favor de l'infant de Castella Ferran d'Antequera, estava presidida pel bisbe d'Osca Domènec Ram, que després fou cardenal arquebisbe de Tarragona.

²⁹ En el seu treball, Gandoulphe afirma que hi ha un eclipsi de la presència dels Escrivà a les llistes dels grans servidors de la Corona entre la fi del xiv i la del xv, però això no es correspon amb la realitat dels fets.

³⁰ MATEU IBARS, 1967: 148, que pren la notícia de GRAMUNT, 1958: 75.

³¹ Archivo Sástago, llo A, doc. núm. 6: sentència datada el 18 de gener de 1518 per la qual Jaume, primogènit d'Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní, és reconegut com a successor en el vincle dels Romaní per la mort del pare, que ha tingut lloc pocs dies abans.

³² RIQUER (ed.), 1968: 110.

³³ BATLLORI, 1994: 105. La sèrie de lletres encreuades entre ambdós contendents està formada de set peces, datades el dies 23 i 28 d'agost, 13, 18 i 30 de setembre i 7 i 13 d'octubre de 1467. N'hi ha quatre de Pere Pallàs Lladró i tres d'Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní, que Batllori confon en el seu treball amb el pare homònim.

³⁴ *Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: 786.

³⁵ RAH, Colección Salazar y Castro, T-59 (*Memorial en hecho en el pleyto que pende en este supremo consejo, en grado de suplicación, entre partes don Gaspar de Romaní de la una como actor, y de la otra don Ioachin Escrivà de Romaní reo demandado, sobre la sucession de la herencia y vinculo que fundó doña Eliseu de Romaní [...]*), fol. 187r: "Autos presentados por parte de don Iuachin de Romani para provar las enagenaciones que Ximen Perez el segundo, hizo contraviniendo a la disposición testamentaria de la dicha doña Eliseu de Romani: primero presenta un auto publico, ante Iorge del Royo notario a 14 de setiembre 1474 [...] por el qual parece que el dicho Ximen Perez el segundo, y doña Castellana Mompalau coniuges vendieron el dicho lugar de Beniparell al conde de Cocentayna por precio de quaranta mil sueldos, los diez mil de contado, y los restantes treinta mil sueldos a censo".

El 1477 el retrobem de bell nou implicat en bandositats contra Joan del Milà, en les quals intervingué el rei Joan II, que va imposar una treva a les dues parts sota pena de 7.000 florins.³⁶

Apareix documentat com a arrendador de la mercaderia de València el 1479,³⁷ i en un document de l'any següent com a camarlenc i conseller del rei.³⁸ Segons Batllori, Eiximèn Pérez (II) també obtingué el càrrec de lloctinent de València,³⁹ però mai no va arribar a exercir-lo perquè es traslladà a Sardenya com a lloctinent i governador general.⁴⁰ Malgrat aquesta llarga llista de càrrecs, ens ha pervingut un document que il·lustra amb claredat la situació econòmica d'Eiximèn Pérez (II) Escrivà poc abans de l'anada a Sardenya. El 20 de juliol de 1479, el seu primogènit, Jaume Escrivà i Serra, va redactar una carta d'indemnitat a favor del seu oncle Pere Gil, en la qual, tot reconeixent les obligacions i els crèdits que aquest havia contret a favor del seu pare per tal de fer possible l'arrendament del capítol de la mercaderia de la ciutat de València, li prometia, en cas de mort del pare i com a hereu dels béns d'Elisenda de Romaní, de mantenir-lo indemne, li obligava explícitament els esmentats béns i els censos compresos en l'herència i, encara, li donava llicència per a vendre'ls.⁴¹ A través de la lectura del document ens assabentem que, per obtenir l'arrendament, el pare havia contret un deute de 7.000 lliures amb la ciutat de València i que el cunyat n'era garant; tot i que ja havia restituit 42.000 sous, encara devia 5.000 lliures a la ciutat, però amb molta dificultat havia aconseguit, d'una banda, una pròrroga d'un cert període de temps,⁴² a través d'un acord amb la ciutat, i, de l'altra, una nova obligació, gràcies al cunyat, que li permetia sortir de València. En el document, Jaume també afirmava que el seu pare havia assegurat al cunyat que si no podia pagar les 5.000 lliures en el temps acordat, aquest estava autoritzat a reclamar-ne l'arrest als jurats de la ciutat⁴³ i que l'oncle Pere Gil, que ja l'havia ajudat un altre cop, havia "remediado al señor mi padre de tanta vexación, como se le preparava a total ruyna y verguença y destorvo de todos sus menesteres, de no poder yr a tomar posesión de su virreynado, que viendo el señor rey tal estorvo de necesidad huviera avido a revocar sus provisiones, y embiar otro que fuera total ruyna de la casa del dicho mi padre, ademas de la verguença y cargo, el qual el gentilhombre deve mas preciar que todos los bienes".⁴⁴

Malgrat un passat turbulent i els deutes, el nomenament d'Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní com a virrei de Sardenya estava justificat pel prestigi del llinatge, pels serveis personals a la Corona i sobretot, com veurem, pel poder aconseguit a la cort pel

³⁶ BATLLORI, 1994: 105.

³⁷ RAH, Colección Salazar y Castro, T-59, fol. 187v.

³⁸ COSTA, 2004: 326, nota 30.

³⁹ *Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: 786. No hem trobat, però, cap confirmació documental per a aquest càrrec que Batllori li atribueix.

⁴⁰ El nomenament fou efectuat amb una cèdula datada a Cáceres el 20 de maig de 1479 (ERA, 1955: XL).

⁴¹ RAH, Colección Salazar y Castro, T-59, fol. 191v-192r.

⁴² *Ibíd.*, fol. 191v.

⁴³ *Ibíd.*

⁴⁴ *Ibíd.*

seu germà Joan Ram Escrivà, que l'acompanyà a Sardenya per prendre possessió del càrrec.⁴⁵

La tasca que l'esperava a l'illa italiana no era pas fàcil: el monarca confiava que el nou virrei duria a la pràctica en poc temps el redreç, és a dir, la pacificació de l'illa, convulsa per les lluites entre faccions, i la seva completa submissió a l'autoritat reial. Però, en arribar a Sardenya, Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní, a més d'afanyar-se a complir les tasques assignades pel monarca, també es va esforçar a millorar la seva situació econòmica, amb la qual cosa s'ha fet mereixedor de la dura crítica dels historiadors que el consideren el “peor gobernador que ha tenido la isla bajo administración española”.⁴⁶

Un cop establert a Sàsser, va conèixer Rosa Gambella, una noble dama casada amb Angelo Marongio, que poc després restà vídua i perdé a favor del fisc sard uns drets que posseïa sobre les terres de Moras, Laquesos, Ardena i Todoraque. El 31 de maig de 1480, després que Eiximèn Pérez (II) aconseguís que hom li restituís la propietat d'aquells territoris, gràcies a la intervenció del seu germà Joan Ram Escrivà prop de la cort espanyola,⁴⁷ Rosa decidí casar-s'hi i alhora li féu donació de tots els béns.⁴⁸

Rosa va morir el 1482, en circumstàncies misterioses. Eiximèn Pérez (II) fou acusat d'uxoricidi per apoderar-se de l'herència de la dona i es veié embolicat en un judici que va durar fins al 1494. Es concloué, però, que no hi havia lloc a procedir.⁴⁹

Pel que fa a l'activitat com a virrei, les coses tampoc no van anar millor, perquè fou objecte de retrets i acusacions per part de les ciutats de Càller i Sàsser i dels seus ciutadans privats.

Durant el primer any a Sardenya, hom l'acusà d'ésser l'artífex d'una conspiració per a permetre al rei d'Espanya d'apoderar-se de Bonifacio, a Còrsega, que en aquell temps estava sota domini dels genovesos;⁵⁰ però el pla va fracassar quan un dels principals protagonistes, Joan Peralta, fou descobert i executat.⁵¹ Encara més, el 1483 el virrei va substituir els jurats municipals de Sàsser, que eren electes, amb d'altres triats per ell mateix; aquesta arriscada maniobra política va desencadenar una rebel·lió popular conduïda pels Gambella, parents de la seva difunta esposa, que finalment fou esclafada

⁴⁵ ERA, 1954: 12, que reprèn COSTA, 1909: 164-166. Sembla que de seguida Jaume es va reunir amb el pare a Sardenya, on és documentat en un verbal d'una audiència que va tenir lloc el dia 16 de febrer de 1484 a Sàsser (ERA, 1955: XLI).

⁴⁶ SUÁREZ FERNÁNDEZ, 1969: 11. En la mateixa línia, vegeu també les valoracions d'ERA, 1955, i LODDO CANEPA, 1954: 105.

⁴⁷ El 7 de gener de 1480, a l'Alguer, Joan Ram Escrivà fou nomenat procurador de Rosa Gambella a la cort reial i com a tal va signar, el 10 de març de 1480, una concòrdia amb el rei Ferran, per la qual hom reconeixia Rosa com a successora del primer marit i li restituïa la possessió del territori d'Opia (COSTA, 2004: 326, nota 30).

⁴⁸ COSTA, 2004: 20.

⁴⁹ ERA, 1955: XLIV.

⁵⁰ COSTA, 2004: 192-200.

⁵¹ Els esdeveniments relacionats amb la conspiració són descrits per Pasquale Tola en el seu *Codice diplomatico di Sardegna*, on l'autor transcriu alguns documents referents a l'episodi, conservats a l'arxiu de la Banca di San Giorgio de Gènova (vegeu COSTA, 2004: 331-335, notes 33-35).

amb un vessament de sang.⁵² El 30 de juny del mateix any, el rei Ferran el destituí del càrrec amb Joan Fabra, procurador general de Sardenya i segona autoritat política de l'illa, i el reclamà a la cort.⁵³ Segons Jerónimo Zurita, citat per l'historiador Era,⁵⁴ la causa de la destitució no fou el mal govern del virrei, sinó les discrepàncies entre ambdós funcionaris. En conseqüència, el 27 d'octubre de 1484 ja trobem Eiximèn Pérez (II) a Sevilla,⁵⁵ on reeixí a excusar-se de les acusacions per les quals hom l'havia cridat a la cort, gràcies –segons Vico, un altre historiador citat per Era–⁵⁶ a un poderós protector seu, l'il·lustre jurisconsult Andrés de Sasso de Sàsser. El 15 de desembre hom li restituí el càrrec a Sardenya,⁵⁷ i el 9 de maig de l'any següent Eiximèn Pérez (II) ja tornava a ésser a l'illa i hi presidia les reunions del Parlament.⁵⁸ Com que, segons Era, així que el virrei retornà de ple a les seves funcions volgué venjar-se dels seus detractors,⁵⁹ podem interpretar com una temptativa de controlar-lo el nomenament reial de Bartomeu de Verí, aleshores ambaixador de Ferran a Nàpols, com a regent de l'assessoria del governador o virrei de Sardenya.⁶⁰

Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní va conservar el càrrec fins al 8 de maig de 1486, quan fou nomenat pel monarca lloctinent general del regne de Mallorca.⁶¹ El 3 de febrer de 1487, però, encara era a Sardenya perquè el seu successor ja designat, Íñigo López de Mendoza, estava malalt i no podia prendre possessió del nou càrrec.⁶²

⁵² COSTA, 2004: 275-283.

⁵³ ERA, 1955: XLI.

⁵⁴ *Ibid.*: XLII.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*: XLIII.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.* El parlament sard de 1481-1485, estudiat per Antonio ERA (1955), havia estat convocat per Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní amb el pretext de demanar un tribut fiscal per a mantenir les fortificacions de les ciutats sardes, però, en realitat, rere la convocatòria hi havia un altre motiu: el virrei necessitava crear un sistema de contribucions estables per a subvenir a les despeses del redreç.

⁵⁹ ERA, 1954: 52-54.

⁶⁰ LA TORRE, 1950: 310-312, doc. núm. 48, datat el 15 de juny de 1486; Ferran escriu a la seva germana la reina de Nàpols: "Item direys, de nuestra parte, a su serenidad que, por quanto nos screvimos de presente a micer Verí, mandandole que, por observacion del acto del parlamento, ultimamente celebrado en el reyno de Serdenya, con el qual es dispuesto que ningun official pueda regir officio en aquel por substituido, sino personalmente, e por otras necesidades, en el dicho reyno occorrientes, dentro de seys meses se vaya a regir su officio de asesor de nuestro visorey en aquel reyno, no ostante qualesquiere otras cartas de sobre-seymiento que le houiessemos embiado, diziendole que, si lo ricsare fazer, lo que no creemos, sera a nos forçado proveir a otra persona dispuesta del dicho officio, que le riga personalmente, juxta disposicion del dicho acto". D'altra banda, com que en un document del 25 de setembre de 1485 adreçat al mateix Bartomeu de Verí (*ibid.*: 234, doc. núm. 66), Ferran li concedí una pròrroga de sis mesos per a recuperar el seu càrrec a Sardenya, es podria avançar la hipòtesi que aquest li havia estat conferit quan el rei va restituir l'ofici a Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní.

⁶¹ ERA, 1955: XLIII. Segons l'historiador sard, que cita el fol. 159r del registre núm. 3590 de l'ACA, Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní fou exonerat del càrrec.

⁶² *Libro de las Cartas Reales*, doc. núm. 31: carta del rei Ferran a Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní, per la qual l'informa que el nou virrei va de camí a l'illa i li concedeix llicència per sortir cap a Mallorca.

Quan ja era a Mallorca, el rei va ordenar al mestre racional de Sardenya, amb una carta signada el 20 de gener de 1488, que els seus béns fossin segrestats per pagar 12.000 lliures que havia defraudat al tresor reial en la seva etapa com a virrei de l'illa italiana.⁶³

Tampoc no sembla que a Mallorca la conducta del virrei fos irrepreensible. L'agost de 1491, els jurats l'acusaren davant del monarca de complir només parcialment les ordres reials⁶⁴ i, en conseqüència, Ferran el va suspendre del càrrec i va enviar Jeroni Albanell a l'illa per investigar l'afer.⁶⁵ Poc després, però, els jurats de Mallorca escrigueren al monarca que les informacions rebudes sobre el govern del virrei eren falsificacions del procurador reial, Gregori Burguès, que s'hi havia barallat; el virrei, afirmaven, "regia be e molt prudentment aquest vostra regna e administrava a cascun la justícia sens expressió de persones".⁶⁶ Es repetia, doncs, la història de Sardenya amb el procurador Fabra. Però aquesta vegada Ferran es va posar al costat del procurador reial i va destituir definitivament Eiximèn Pérez (II).

Després d'aquesta darrera actuació, no tenim més notícies sobre els càrrecs exercits per Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní, però atès que el 15 de maig de 1510 Ferran el Catòlic li va concedir una pensió anual de 3.150 sous,⁶⁷ és força probable que hagués continuat recurrent als seus serveis.

Els nombrosos episodis de corrupció de què havia estat protagonista sembla que no influïren gaire en l'opinió dels seus conciutadans, perquè el 1513 l'antic virrei fou nomenat clavari de la ciutat.⁶⁸

La vida familiar d'Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní també fou molt agitada: el virrei es va arribar a casar fins a cinc vegades.

Del primer matrimoni, el 1456, amb Isabel Serra († 1461)⁶⁹ nasqueren Beatriu, que va esposar Martí Lluís Català,⁷⁰ i Jaume (1459-1519).⁷¹ D'un segon enllaç, que se celebrà el 24 d'abril de 1462, amb Castellana Montpalau († 1462),⁷² germana de la muller del seu germà Joan, va néixer Úrsula († c. 1511), casada amb Lluís Pardo de la Cas-

⁶³ ERA, 1955: XLIII, i LODDO CANEPA, 1974: 45.

⁶⁴ JUAN VIDAL, 1992: 65.

⁶⁵ *Ibíd.*

⁶⁶ *Ibíd.*

⁶⁷ Archivo Sátago, *lío* B, doc. núm. 16, datat el 15 de març de 1510 a Mallorca. Pasqual Escrivà de Romaní i Cabanelles afirma en el seu memorial que la pensió fou concedida a Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní mentre visqués, "en atención a sus buenos servicios".

⁶⁸ *Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: 786.

⁶⁹ A l'arxiu Monistrol (armari núm. 1, lligall núm. 23, doc. núm. 5) es conserven moltes notícies sobre la primera muller d'Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní. Isabel, filla de Jaume Serra, ciutadà de Xàtiva, va casar-se amb Eiximèn Pérez (II) el 24 de novembre de 1456 i féu testament el 4 d'agost de 1461, en què, després de fer un llegat als seus sogres —que, per tant, aleshores encara vivien—, nomenà el marit com a hereu universal; el 26 d'abril de 1463, aquest venia un cens de l'herència al seu germà Joan Ram Escrivà.

⁷⁰ Archivo Sátago, *lío* K, doc. núm. 21.

⁷¹ La data de naixement de Jaume Escrivà i Serra apareix en el document d'indemnitat de 1479 (vegeu *supra*), on declara que tot just té 20 anys.

⁷² Arxiu Monistrol, armari núm. 1, lligall núm. 23, doc. núm. 5.

ta. La quarta dona (la tercera havia estat l'esmentada Rosa Gambella) fou Caterina de Sena, amb qui també va mullerar-se a Sardenya i de la qual va tenir Baltasar.⁷³ De la darrera muller, Beatriu de Corella, germana del comte de Cocentaina,⁷⁴ nasqué Manfré († 1545), documentat el 1511 com a canonge de la diòcesi de València.⁷⁵

La valoració negativa sobre l'acció d'Eiximèn Pérez (II) a Sardenya s'ha vist acrescuda amb nombroses llegendes que, tot passant de boca en boca, han exagerat els seus actes violents, sobretot gràcies a una novel·la històrica intitulada *Rosa Gambella*, escrita el 1887 per l'arxiver sard Enrico Costa. L'autor, que parteix d'una col·lecció de documents d'arxiu, acusa Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní d'ordenar l'assassinat del primer marit de Rosa, Angelo Marongio,⁷⁶ d'enverinar Salvatore, fill únic i hereu de la parella, i finalment de matar la mateixa Rosa.

Deixant de banda tot el que sembla pura ficció literària destinada a enaltir la figura històrica de Rosa, heroïna romàntica de la pàtria sasseresesa en lluita contra el malvat senyor estranger, cal reconèixer a l'obra l'encert a l'hora de transmetre com n'era, de negativa, l'opinió dels sards sobre l'activitat del virrei Escrivà de Romaní.

Per què, doncs, Ferran el va mantenir més de cinc anys en el seu càrrec i el va premiar amb el virregnat de Mallorca, si hi ha havia tantes queixes sobre les seves activitats i proves evidents de la seva corrupció?

Podrien valdre, com a resposta a aquesta pregunta, les mateixes raons que permeten a Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní obtenir el càrrec de virrei, motiu pel qual no és difícil pensar que Joan Ram Escrivà, tal com havia fet en el cas de la reivindicació dels territoris de Rosa Gambella, també havia usat la seva influència a la cort per tapar les contínues malifetes del germà. Però també fóra oportú recordar, com a possible resposta, una tesi formulada de fa poc per Francesco Manconi. Aquest historiador, tot rehabilitant la figura històrica del virrei, el defineix com a mer executor de la política italiana del rei; a parer seu, Ferran l'hauria triat justament per la seva actitud autoritària i enèrgica i perquè el considerava dotat, a diferència del seu predecessor en un càrrec tan delicat, de la "preheminença reial" necessària per a oposar-se al poder excessiu dels senyors locals i restablir l'autoritat del monarca a Sardenya.⁷⁷ Els sovintejats atemptats contra la potestat virregnal que es produïren durant el govern d'Escrivà de Romaní deuen haver estat, doncs, segons Manconi, més aviat el resultat de l'antiga reluctància local contra l'autoritat del rei que no una reacció comprensible contra les negligències atribuïdes al virrei pels seus detractors.⁷⁸ Per tal de confirmar aquesta tesi,

⁷³ *Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: 786. Baltasar Escrivà de Romaní i de Sena va casar-se amb Agnès de Saavedra (Archivo Sástago, llo D1, doc. núm. 58) a Màlaga. D'aquesta unió, segons un full solt guardat a l'arxiu Monistrol (armari núm. 3, lligall núm. 35, doc. núm. 18), van néixer Dídac i Gaspar Escrivà de Saavedra.

⁷⁴ *Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: 786.

⁷⁵ PONS ALÓS; CÀRCEL ORTÍ, 2005: 932.

⁷⁶ Angelo Marongio fou realment assassinat el 1479 per uns desconeguts mentre pregava davant de l'altar de la catedral de Sant Nicolau a Sàsser (COSTA, 2004: 323, nota 25).

⁷⁷ MANCONI, 2001: 10-11.

⁷⁸ *Ibíd.*: 16.

l'historiador sard subratlla el fet que totes les investigacions sobre el virrei es van concloure a la cort sense cap conseqüència negativa per a ell i que el càrrec següent que hom li va conferir a Mallorca fou la justa recompensa del rei pels bons resultats obtinguts a Sardenya.⁷⁹

3. JOAN RAM ESCRIVÀ

Joan Ram Escrivà és el membre socialment, políticament i literàriament més conegut de la família Escrivà a causa dels importants càrrecs que exercí sota Ferran el Catòlic i perquè, segons Martí de Riquer, és un poeta “d’una elegància, d’una dignitat i d’una categoria que el fan un dels millors de la seva època”.⁸⁰ Com que tenim en curs una monografia sobre el personatge,⁸¹ aquí ens centrarem exclusivament en alguns episodis de la seva vida que, tot posant en dubte la valoració positiva que el descriu com a home sempre fidel a la Corona –tal com ho expressen molts historiadors, especialment en contrast amb l’opinió negativa que se sol tenir del germà virrei–,⁸² l’apropen de vegades a aquest per una manera comuna de fer, no exempta del recurs a mitjans il·lícits per a acrixer les finances personals.

Nascut a València vers 1435, després d’haver servit la Corona en diverses ocasions com a cavaller al capdavant de tropes, Joan aconseguí càrrecs importants durant el regnat de Joan II,⁸³ encara que, com en el cas d’Eiximèn Pérez (II), la seva carrera política no va fer un salt qualitatiu fins a l’arribada del nou rei Ferran, en prendre possessió del càrrec de mestre racional del regne de València.⁸⁴

I és que, com el seu germà Eiximèn Pérez (II), Joan estava destinat a complir una delicada tasca de reorganització en els projectes del nou rei: es tractava, en aquest cas, del mateix ofici de mestre racional, que calia reestructurar per tal d’augmentar el control reial sobre les seves activitats. El 1501, precisament pels bons resultats que havia obtingut, Ferran va concedir-li llicència per a transmetre el càrrec de mestre racional al seu fill homònim, amb la qual cosa s’establí una pràctica que, de fet, fou la causa que durant diverses generacions la gestió de bona part de les finances reials recaigués en mans de la família Escrivà.⁸⁵ D’altra banda, és interessant observar, per subratllar un

⁷⁹ *Ibíd.*: 13, nota 14.

⁸⁰ Riquer, 1964: 357-362.

⁸¹ Hem dedicat la nostra tesi de doctorat, que serà properament presentada a l’Istituto Italiano di Scienze Umane, a la figura política de Joan Ram Escrivà.

⁸² La contraposició és presentada per BATLLORI, 1994: 105-106, i represa, entre d’altres, per SÁNCHEZ GILJÓN, 1995: 30.

⁸³ Per a les notícies referents a la joventut de Joan Ram Escrivà, vegeu Riquer, 1993.

⁸⁴ El 6 de juny de 1477, el príncep Ferran va nomenar Joan Ram Escrivà mestre racional del regne de València, però aquest hagué d’esperar dos anys per a prendre possessió del càrrec, que el vicecanceller Jaume Garcia d’Aguilar, recolzat pel vell monarca Joan II, li disputava (CRUSELLES GÓMEZ, 1989: 150-153).

⁸⁵ *Libro de las Cartas Reales*, doc. núm. 93, datat el 18 de març de 1501. A més a més, amb el doc. núm. 100, del 14 de juny de 1522, hom permetia a Joan Escrivà i Montpalau disposar dels seus càrrecs a favor

cop més l'estret lligam entre els germans Escrivà, que en un primer moment Jaume, fill d'Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní, també va participar en aquesta gestió, en ésser nomenat regent de l'ofici durant el període que Joan Ram Escrivà residí a Nàpols com a ambaixador.⁸⁶

Els mateixos anys, Ferran trobava d'altres maneres d'agrair al seu fidel oficial els continus serveis que li prestava: entre 1482 i 1487, Joan Ram Escrivà és documentat com a "commissari y general receptor, e administrator, por lo senyor rei deputat e assignat a reebre les pecúnies e béns pertanyents e confiscats a la règia cort, que han proceït de les inquisicions fetes per los reverents inquisidors de la herètica pravitat",⁸⁷ i el 1484, al costat del cavaller Guillem Ramon de Vila-rasa, com a "exactor et receptor iurium et redditum" del mestrat de l'orde de Montesa.⁸⁸

Així, doncs, en pocs anys, Joan Ram Escrivà havia arribat a gestionar una part considerable dels ingressos de la Corona i veia com, de dia en dia, el seu prestigi com a cavaller augmentava al regne. A tot això cal afegir que, amb el temps, el seu patrimoni personal s'havia acrescut considerablement gràcies a la successió en el vincle establert pel seu oncle matern Ferrer Ram, protonotari d'Alfons el Magnànim,⁸⁹ al qual devia el nom, i a l'adquisició, el 1492, de l'altra meitat de la baronia de Patraix.⁹⁰

La seva gran habilitat com a gestor econòmic estava certament al darrere de la decisió del rei Ferran d'enviar-lo com a ambaixador al regne de Nàpols just després de l'expedició dels exèrcits de Carles VIII a Itàlia. Si hem de creure Luis Suárez Fernández, havia de complir, un cop més, una missió de notable importància en els plans de Ferran: més enllà de les peticions d'auxili del jove Ferrante II, es tractava d'assegurar el predomini espanyol al Mediterrani.⁹¹ El rei n'esperava que proposés i obtingués, com a premissa indispensable per a la intervenció hispànica en el regne napolità, la consigna d'algunes places fortes de Calàbria destinades a garantir a Ferran el domini de les dues bandes de l'estret de Messina i, per tant, un sòlid cap de pont a Itàlia.⁹² En plena guerra, la capacitat de gestió econòmica de l'ambaixador espanyol es va posar a prova: mentre el Gran Capità era a Calàbria en una difícil situació per manca de reforços, "dio aviso a Juan Ram Escrivá de Romaní para que procurase con el rey don Fernando [*i. e. de Nàpols*] le enviase mil infantes y cien almetes; pero como el rey tenía tan cerca a sus enemigos, no quiso dar lugar a ello. Entonces Escrivá con gran diligencia procuró que una compañía de hombres y caballos ligeros, todos españoles, que eran de don Juan de

d'un fill, Joan Jeroni Escrivà, que al seu torn transferí l'ofici al seu fill Joaquim (PARISI, 2003-2004: 221-223).

⁸⁶ CRUSELLES GÓMEZ, 1989: 152.

⁸⁷ VENTURA, 1978: 156. Aprofitem l'ocasió per a agrair a Óscar Perea Rodríguez la seva amabilitat en assenyalar-nos aquest text.

⁸⁸ LA TORRE, 1950: 36.

⁸⁹ PARISI, 2006-2007: 104, nota 4. El vincle fundat per Ferrer Ram estava format per nombrosos béns que posseïa tant a la ciutat de València com al sud d'Itàlia.

⁹⁰ *Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: 786.

⁹¹ SUÁREZ FERNÁNDEZ, 1969: 366.

⁹² *Ibíd.*

Cervellón, se fuese a juntar con Gonzalo Fernández, y dio sueldo por un mes a quinientos soldados españoles bien armados, y entre ellos había trescientas picas y todos los demás eran ballesteros y espingarderos”.⁹³

Tanmateix, hom recorda sobretot Joan Ram Escrivà com a ambaixador espanyol al regne de Nàpols perquè s’hi distingí en un esdeveniment històric ben concret: el 7 d’octubre de 1496, el rei Ferrante II, dit Ferrandino, va morir i Frederic, comte d’Altamura i oncle del difunt, va pujar al tron.

Jerónimo Zurita, tot descrivint la mort de Ferrandino en la seva *Historia del rey Don Fernando el Católico. De las empresas, y ligas de Italia*, no es va estar de subratllar amb una llum totalment positiva la seva actuació en aquesta avinentesa:

No es de olvidar en este lugar una cosa, a mi ver, muy digna de advertirse, para que se entienda, cómo se recibió por el rey de España, lo desta sucesión: y es, que al tiempo que el rey don Fernando estaba sin esperanza de vida, Juan Ram Escrivà, procuró con gran diligencia, que el Gran Capitán viniese a Nápoles, confiando que la ciudad se alzaría luego por el rey de España: pero como el Gran Capitán entendió en aquella misma razón, estando en Cosenza sobre el castillo, que alzaban por el rey al infante don Fadrique, en conformidad de los príncipes de Salerno, y Bisiñano, y de todos los Coloneses, sobresayó en su partida.⁹⁴

En un informe tramès per Ferran al seu ambaixador a Borgona, pocs dies després, el rei confirmava que els representants de la ciutat de Nàpols estaven “conformes e determinados de elegir [*i. e. el rei d’Espanya*] con mucha afección de todo el pueblo”, però també afirmava que Frederic s’havia fet seus els agents dels Reis Catòlics “con promesas y dádivas [...] y no sabemos si fizo lo mismo con nuestro embajador, porque en todo esto el dicho nuestro embaxador no fazia ninguna diligencia por nuestra parte”.⁹⁵

Les paraules del rei, que capgiren el judici de Zurita sobre l’ambaixador, no són gens equívokes, i els esdeveniments posteriors de la biografia de Joan Ram Escrivà més tost semblen confirmar-les. De fet, Frederic, pocs mesos després de la seva elecció, des de Gaeta, féu donació a l’ambaixador espanyol de la ciutat d’Ostuni, a la província d’Otranto,⁹⁶ “no solamente per haver nos assistido en las turbaciones de nuestro reyno, pero por haverle conocido aficionado y obediente despues de havernos recebido nuestros ciudadanos, de tal manera que no ha dexado cosa por hazer que le pareciesse conveniente para la recuperación, paz y tranquilidad de nuestro reyno, olvidando de su proprio interesse”.⁹⁷ La donació no era un fet aïllat: ben aviat, Frede-

⁹³ ZURITA, 2005: llibre II, cap. 21, 55.

⁹⁴ *Ibíd.*: llibre II, cap. 33, 83.

⁹⁵ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, 2005: 351, que remet a RODRÍGUEZ VILLA, 1892: 23-26.

⁹⁶ *Libro de las Cartas Reales*, doc. núm. 69: acta de donació datada el 6 de desembre de 1496.

⁹⁷ *Ibíd.*

ric va concedir a Joan Ram Escrivà la jurisdicció civil i criminal de la terra de Grottaglie;⁹⁸ el 20 de maig de 1497 fou el torn de Torre a Mare⁹⁹ i, segons que afirma ell mateix com a testimoni en un procés del 13 de maig de 1507, Joan Ram Escrivà també posseïa Torre de Villanova.¹⁰⁰

Però els motius que ens duen a avançar la hipòtesi que Joan Ram Escrivà, sense arribar a cometre un acte declarat de traïció, va fer gestions perquè Ferran acceptés la successió de Frederic i en fou ben remunerat pel nou rei de Nàpols, no són només aquelles considerables donacions, sinó sobretot les sovintejades atencions que Frederic va tenir després amb l'orador d'Espanya, ben documentades per Ludovico Pepe en la seva *Storia de la città di Ostuni*, una obra escrita a les acaballes del segle XIX, de la qual extraïem tot seguit alguns exemples.

El novembre de 1498, Joan Ram Escrivà aturava, malalt, en la seva ciutat d'Ostuni, i el rei de Nàpols, que –afirma– l'estimava “grandemente”, va enviar-li el famós metge reial i humanista Antonio Galateo perquè el guarís.¹⁰¹ Poc després, el bestiar de l'ambaixador espanyol fou objecte de robatoris a Torre a Mare i el rei de Nàpols, un cop rebut el corresponent recurs, va ordenar immediatament que es prenguessin mesures per a recuperar-lo.¹⁰² Però no es tractava tan sols de petites astúcies, ja que el favor del rei es feia sentir sobretot en qüestions de més pes: la donació d'Ostuni anava acompanyada de la promesa de reservar-ne la seu episcopal, en quedar vacant, per a un fill o un nebot seu. Quan el bisbe d'Ostuni, Carlo di Gualandi, emmalaltí, Frederic va escriure al seu ambaixador a Roma perquè fes gestions prop del cardenal vicecanceller Ascanio Sforza.¹⁰³ En la carta, el rei declarava que si el cardenal ja tenia la promesa del pontífex de concedir el bisbat a un protegit propi, en considerar que el nomenament del nou bisbe li pertanyia, més que més perquè l'ocupava un familiar seu, l'ambaixador hauria d'informar el papa que “l'oratore [i. e. d'Espanya] delibera più presto morire che consentire tale vescovato lo habea da havere altro chel figliolo o nepote secondo la promessa li fecimo de quelle in Cajeta como declaramo ala Santità predetta per nostre lettere”.¹⁰⁴

Si el 6 de desembre de 1497, a Gaeta, el rei de Nàpols, en lliurar la ciutat d'Ostuni a l'ambaixador espanyol, li va prometre també el bisbat per a un fill o un nebot, i si pocs dies abans, tot parafrasejant Zurita, Gonzalo Fernández de Córdoba havia reconegut l'elecció de Frederic i s'avingué a passar a Òstia per retre la fortalesa al papa Alexandre VI,¹⁰⁵ bé podem avançar la hipòtesi que Joan Ram Escrivà havia tingut una influència

⁹⁸ *Libro de las Cartas Reales*, doc. núm. 72, datat el 7 de març de 1497.

⁹⁹ PEPE, 1894: 73.

¹⁰⁰ *Ibid.*: 87.

¹⁰¹ *Ibid.*: 97: doc. núm. IX, datat l'1 de novembre de 1498.

¹⁰² *Ibid.*: 74.

¹⁰³ *Ibid.*: 98: doc. núm. XI, datat el 25 de març de 1498.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ ZURITA, 2005: llibre II, cap. 38, 94. “En el castello de Gaeta hizo firmar el primer día del mes de diciembre, el Gran Capitán al rey don Fadrique la capitulación, que el rey don Fernando su sobrino asentó con él en este mismo año: teniendo su campo junto a La Padula: sobre el empeño de las tierras y castillos de Ca-

decisiva en les decisions del Gran Capità. En l'estat actual de la nostra recerca sobre el personatge, sense excloure la possibilitat que Frederic, tal com sospitava el Catòlic, s'hagués fet seu l'ambaixador des dels dies mateixos de la mort del seu predecessor,¹⁰⁶ creiem que és possible plantejar dues hipòtesis per a justificar l'excessiva gratitud del rei de Nàpols envers la seva persona. La primera fóra que Joan Ram Escrivà havia tingut el mèrit, a parer de Frederic, d'haver-li permès conservar el reialme, malgrat les antigues i alhora renovades aspiracions del rei d'Espanya a la corona de Nàpols, i, un cop entronitzat, davant de la necessitat de decidir-se per Espanya o França, no li havia fet perdre el recolzament militar del Gran Capità. La segona hipòtesi fa referència al mèrit, també atribuïble a Joan Ram Escrivà, d'haver aconseguit que el papa Alexandre VI reconegués Frederic com a rei de Nàpols, probablement com a contrapartida de la intervenció espanyola en la recuperació d'Òstia.¹⁰⁷ Això explicaria la contundent afirmació atribuïda a l'ambaixador espanyol, inserida en l'esmentada carta de Frederic al seu enviat a Roma, amb la qual hom pretenia, sens dubte, suscitar una reacció del papa. D'altra banda, aquesta segona hipòtesi es podria justificar amb les estretes relacions, que ja hem analitzat en un estudi anterior,¹⁰⁸ entre Joan Ram Escrivà i Alexandre VI des del temps en què el primer era mestre racional del regne de València i el segon, cardenal. De fet, entre 1483 i 1492 Joan Ram Escrivà mantingué una densa correspondència amb el cardenal Roderic de Borja referent al seu fill Àngel, que estudiava a Roma, perquè hom concedís al noi una canongia al bisbat de València. Més enllà del parentesc, entre ells dos hi havia una gran familiaritat, semblant a la que existia entre Joan Ram Escrivà i el primogènit del cardenal, Pere Lluís de Borja, primer duc de Gandia.¹⁰⁹

Malgrat els dubtes que el rei d'Espanya tenia sobre la gestió del seu ambaixador arran de la successió de Frederic III,¹¹⁰ és interessant comprovar que, tal com s'havia esdevingut en el cas del seu germà Eiximèn Pérez (II), Joan Ram Escrivà va continuar tenint un paper determinant en l'escaquer de la política italiana de Ferran i, un cop va tornar a Espanya, no va perdre mai el seu favor. De fet, el retrobem l'11 de maig de 1497 a Roma en "el ajuste de treguas con el rey de Francia, el duque de Milan y la senoria de

labria, que se entregaron por el socorro de gente de guerra, que se envió al reino: y por la armada de mar, como está dicho: y el Papa le envió a rogar, antes que saliese de Gaeta, que fuese con su gente contra Menaut de Guerri, que estaba apoderado de la ciudad, y puerto de Ostia [...]".

¹⁰⁶ Amb aquest propòsit recordem que, en morir Ferrante II, Frederic era a Castiglione, prop de Gaeta (ZURITA, 2005: llibre II, cap. 33, 82).

¹⁰⁷ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, analitzant la posició del papa sobre la successió de Ferrante II, afirma que "probablemente el papa obtuvo también la promesa del nuevo monarca [*i. e. Frederic III*] de que le apoyaría —enviándole a los Colonna o a Gonzalo Fernández de Córdoba— en la campaña que estaba preparando contra los Orsini" (2005: 353-354), i més endavant (ibíd.: 360), reprenent els mots de CANTALICIO (1506: llibre I, 19): "el gran capitán actuò inanimato in ciò dal suo re Federico, senza molto indugio a'comandamenti del pontefice".

¹⁰⁸ PARISI, 2006-2007.

¹⁰⁹ Ibíd.: 108-109.

¹¹⁰ Ibíd.: 110.

Venecia en presència del papa Alejandro VI¹¹¹ i, després d'una breu estada a la pàtria,¹¹² al sud d'Itàlia, on va governar el seu petit territori fins a l'any 1507.¹¹³

4. LA GENERACIÓ DELS FILLS

Si les vicissituds dels dos germans Escrivà demostren el poder adquirit pel llinatge en la societat espanyola i italiana de la fi del segle XV, les dels fills permeten mesurar els avantatges que en derivaren per a la família.

Pel testament¹¹⁴ ens assabentem que Joan Ram Escrivà tingué cinc fills de la seva muller Beatriu Montpalau:¹¹⁵ Joan, Àngel, Francesc Miquel, Francina –casada amb Jeroni de Lloris, senyor de la meitat de Vilamarxant– i Jerònima –dona de Gaspar Vives.

El primogènit Joan, baró de Beniparrell i Patraix, abans de substituir el pare com a mestre racional, fou tramès a Itàlia per estudiar a Pisa o a Bolonya, com la major part dels fills de les grans famílies valencianes.¹¹⁶ Fou conseller reial, alcaid del castell de Morella, Callosa i Olacau, i un dels nomenats per a la guarda de les persones reials.¹¹⁷ El 1522, el rei li va concedir llicència de disposar dels seus càrrecs a favor d'un fill, Joan Jeroni, i va elogiar-lo per la seva actuació durant la guerra contra Xàtiva i Alzira i perquè havia retornat la pau a València.¹¹⁸ Finalment, el 12 de setembre de 1524, com a recompensa pels nombrosos serveis prestats a la Corona, el monarca li va concedir una renda anual vitalícia de 3.000 sous.¹¹⁹

El 1507 es va casar amb Jerònima Boïl,¹²⁰ de qui va tenir sis fills: el citat Joan Jeroni, Francesc Lluís, Honorat, Magdalena, Isabel Maria i Jerònima.¹²¹

¹¹¹ RIQUER, 1993: 94, que remet a Viciàna.

¹¹² Probablement, Joan Ram Escrivà va tornar a Espanya al final de l'estiu de 1499 i retornà a Itàlia després d'haver arranjat la successió del càrrec de mestre racional a favor del seu fill homònim. Al mateix document (*Libro de las Cartas Reales*, doc. núm. 93) amb què Ferran permetia el 1501 a Joan Ram Escrivà que traspasés l'ofici al fill, ordenava que Joan pare fos considerat conseller reial amb caràcter vitalici i li mantenia tots els privilegis, sou i augments salarials propis del mestre racional, com si encara ocupés el càrrec.

¹¹³ Segons PEPE, 1894: 108, l'orador espanyol va restar a Ostuni fins al febrer de 1507, quan la ciutat tornà a mans de la seva antiga senyora Isabel d'Aragó, duquessa de Bari.

¹¹⁴ Archivo Sástago, llo I2º, doc. núm. 12, datat el 29 d'octubre de 1515, redactat pel notari de València Joan Fenollar, en el qual Joan Ram Escrivà nomena executors testamentaris Pere Estanya, mestre en teologia, el seu fill primogènit Joan, el seu nebot Jaume Escrivà i Serra i Francesc Miquel, fill seu i hereu universal.

¹¹⁵ Beatriu Montpalau tenia dues germanes: Castellana, que, com ja hem dit, fou una de les mullers del germà Eiximèn Pérez (II), i Violant, casada amb Lluís de Castellví.

¹¹⁶ PARISI, 2006-2007: 106.

¹¹⁷ *Libro de las Cartas Reales*, doc. núm. 100, datat el 14 juny de 1522.

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ *Libro de las Cartas Reales*, doc. núm. 98.

¹²⁰ Archivo Sástago, llo T, doc. núm. 4.

¹²¹ Archivo Sástago, llo I2º, doc. núm. 40: testament de Joan Escrivà de Romaní i Montpalau, datat el 20 de juny de 1548. Els testimonis de l'acte foren el seu fill Francesc Lluís i el cavaller Nicolau Maria Escrivà, de qui no s'especifica el grau de parentesc amb el testador.

Pel que fa a la tesi que hem anunciat al començament d'aquest apartat, però, resulten més interessants les vicissituds del segon fill de Joan Ram Escrivà, Àngel Escrivà i Montpalau.¹²² Mentre esperava d'obtenir la canongia al bisbat de València que li havia d'assegurar l'accés a la jerarquia eclesiàstica, estudiava a Roma sota el mantell protector del bisbe de Sogorb, Bartomeu Martí, i del cardenal Roderic de Borja, que durant un període el va enviar a estudiar amb els seus fills Cèsar i Joan fora de la ciutat. Amb molta probabilitat, Àngel va acompanyar Cèsar Borja a Perusa i a Pisa, com a membre del seu seguici valencià, i, un cop esdevingut canonista, va continuar servint un cert temps el cardenal Borja a Roma. Només pot ser ell el "figlio o nepote dell'oratore spagnolo" per al qui Frederic III, rei de Nàpols, sol·licitava el bisbat d'Ostuni.

Tot amb tot, malgrat el desig del seu pare de veure'l col·locat a l'Església, el destí del canonge Escrivà fou ben diferent. L'historiador valencià Martí de Viciano afirma que Àngel Escrivà "fue capitán de un estandarte de hombres de armas, y tuvo por su padre la tenencia en la ciudad de Ostuni, y la de Grutalle, Torre de Mar, y Porto de Villanova" i, en conseqüència, a començaments del Cinc-cents el retrobem al sud d'Itàlia combatent al costat de Gonzalo Fernández de Córdoba.¹²³ No resulta gaire difícil, doncs, d'imaginar que tingué una vida aventurera i una fi potser tràgica, ja que pel testament del seu pare sabem que Àngel era mort quan aquest testava; havia tingut un fill bastard anomenat Cola Mano.¹²⁴

Malauradament, la manca de documents relatius al període napolità d'Àngel Escrivà no ens permet esbrinar els motius que van induir-lo a canviar l'estat eclesiàstic pel militar, justament els mateixos anys que Cèsar Borja abandonava el capel cardenalici per les armes. Ara bé, si, segons la hipòtesi que abans hem formulat, Alexandre VI va concedir el seu favor a Joan Ram Escrivà en la qüestió del reconeixement de la successió de Frederic, aquesta vegada probablement fou el mateix papa qui es va oposar a un projecte de l'ambaixador:¹²⁵ com que el rei Ferran havia encoratjat la carrera eclesiàstica d'Àngel Escrivà,¹²⁶ podríem pensar que el Catòlic, aprofitant l'estret lligam entre el papa i l'ambaixador, pretenia col·locar un home de confiança a la cúria pontifícia per a contrarestar la presència de Pere Lluís de Borja en la seva cort.¹²⁷ El poder adquirit pels Escrivà, però, va permetre fer front a l'obstacle: si bé Alexandre VI, per interessos polítics, no podia gratificar el jove Àngel Escrivà, a qui protegia tan afectuosament, aprovant les peticions que hi feien referència, el rei Ferran, en canvi, sortia a l'encontre del fill de l'ambaixador i li oferia un lloc en el seu exèrcit.

¹²² Per a les notícies sobre Àngel Escrivà i Montpalau, remetem a la publicació ja esmentada (PARISI, 2006-2007).

¹²³ *Ibid.*: 111.

¹²⁴ Si, tal com PEPE afirma en el seu treball, la presència de Joan Ram Escrivà a Ostuni és documentada fins al 1507, és molt probable que, havent mort Àngel Escrivà els primers anys del Cinc-cents, el seu pare recuperés la plena possessió dels seus territoris al sud d'Itàlia.

¹²⁵ Per a la sol·licitud de la canongia, vegeu PARISI, 2006-2007; sobre el bisbat, PEPE, 1894: 77-78.

¹²⁶ PARISI, 2006-2007: 105-106.

¹²⁷ *Ibid.*: 111-112.

Les vicissituds dels fills d'Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní també són força instructives. Deixant de banda Jaume, a qui ja ens hem referit de passada, són sobretot les aventures del segon fill les que atreuen l'atenció de l'historiador. Baltasar Escrivà de Romaní i de Sena¹²⁸ seguí la carrera militar durant tota la seva vida: era a Nàpols al servei del virrei Ramon de Cardona,¹²⁹ i després va lluitar a les ordres de Diego de Mendoza, lloctinent i capità general de l'exèrcit contra els agermanats.¹³⁰ D'altra banda, és conegut literàriament com a autor d'una traducció al castellà d'algunes poesies d'Ausiàs Marc que li havia demanat el duc de Calàbria, Ferran d'Aragó, virrei de València de 1526 a 1536; sembla que Baltasar havia viscut un cert temps en la seva cort.

El 1519, en morir el seu germà Jaume, Baltasar va succeir-lo en el vincle dels Romaní, que li fou, però, disputat per un cosí, Joan Escrivà i Montpalau. Aquest el va dur a judici davant del justícia civil de València. El 1524, els contendents arribaren fins al Consell suprem, aleshores a Valladolid, on el 22 de novembre els jutges van declarar Joan Escrivà i Montpalau com a únic successor legítim en el vincle, en ésser demostrat que Baltasar era comanador de l'orde de Santiago i, per tant, contravenia la citada clàusula del testament d'Elisenda de Romaní que exclouia de la successió qualsevol descendent que pertanyés a un orde religiós.

A través de la documentació del procés ens assabentem que Baltasar fou nomenat cavaller de l'orde de Santiago per concessió pontifícia molts anys abans d'ésser-ho oficialment per un decret de l'emperador Carles V. En efecte, durant el procés, Joan Escrivà i Montpalau, per demostrar que aleshores el papa es reservava la prerrogativa de donar l'hàbit de Santiago a alguns cavallers, va presentar com a exemple una butlla d'Alexandre VI datada el novembre de 1501, en la qual el concedia a Joan d'Artés.¹³¹ A aquest document es referia immediatament Gaspar Escrivà, fill de Baltasar, quan, durant el procés que l'enfrontà amb Joaquim Escrivà, nebot de Joan Escrivà i Montpalau, un cop més per la successió en el vincle, va admetre que el seu pare "tuvo el hábito de Santiago por el summo Pontifice y después le tomó por el rey nuestro señor, pasado el año 1528 como lo hizieron muchos cavalleros".¹³² Sembla, doncs, que si bé el juny de 1501 el mateix Alexandre VI, amb la butlla "Dudum ad illos", concedí a Ferran el Catòlic "la titularidad de los maestrazgos de las tres Ordenes Militares", aquesta no havia estat exclusiva del rei d'Espanya,¹³³ si més no fins a l'arribada de Carles V, que, un cop nomenat "administrador perpetuo" de l'orde, probablement va demanar la verificació dels

¹²⁸ Com en el cas d'Àngel Escrivà, tenim en preparació un estudi monogràfic sobre aquest membre del llinatge, basat en el nostre *Informe final de la bolsa de Estudios - Generalitat de Catalunya 2006*, intítulat *La identitat del comanador Escrivà, poeta valencià de la primera meitat del segle XV*.

¹²⁹ ESCARTÍ, 1997: 41.

¹³⁰ ARV, Real 321, fol. 310r: carta del rei Carles a la seva germana, datada el 3 de novembre de 1523, en la qual, citant Baltasar Escrivà de Romaní com a membre de l'exèrcit de Diego de Mendoza, ordena que se'l remuneri aviat perquè, seguint ordres del mateix capità general i del mestre racional de València, ha venut bestiar de la seva propietat per finançar l'exèrcit en la campanya.

¹³¹ ARV, Processos de Reial Audiència, 3a part, núm. 6, fol. 374r.

¹³² RAH, Colección Salazar y Castro, T-59, fol. 201v.

¹³³ Sobre l'orde en aquests anys, vegeu RODRÍGUEZ BLANCO, 1986.

títols assignats pel papa. Raó per la qual Baltasar Escrivà de Romaní i Sena, com molts d'altres cavallers, es veié obligat a presentar una sol·licitud formal d'entrada a l'orde de Santiago;¹³⁴ després d'un període de formació al convent d'Uclés,¹³⁵ fou finalment acceptat el 1542.¹³⁶ Tampoc no podem excloure, però, que fos el mateix Baltasar, el 1528, qui sol·licités oficialment l'ingrés a l'orde per millorar la seva precària situació econòmica.¹³⁷

Fos com fos, gràcies al privilegi pontifici atorgat a Baltasar Escrivà de Romaní i de Sena és possible avançar la hipòtesi que les relacions entre el seu pare Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní i Alexandre VI –tal com seria d'esperar, tenint en compte el lligam amb l'altre germà, Joan– també havien estat molt estretes. Ho podrien confirmar tant el fet que Roderic de Borja, durant la seva etapa com a cardenal de València, fou bisbe de Mallorca els mateixos anys que Eiximèn Pérez (II) era a l'illa en qualitat de virrei, com la presència del tercer fill d'aquest, Manfré, a la diòcesi valenciana.

5. CONCLUSIONS

En tot el que hem afirmat fins ara es fa evident la importància social i política adquirida pels dos fills d'Eiximèn Pérez (I) Escrivà de Romaní durant el regnat del Catòlic, en nom del qual van gestionar gran part del tresor reial i reorganitzaren el poder en els regnes perifèrics. Encara que Eiximèn Pérez (II) i Joan Ram Escrivà foren els membres del llinatge que es distingiren més en la història d'Espanya i els seus fills continuaren gaudint del favor del monarca, la supervivència dels Escrivà en l'élite valenciana estigué més aviat determinada per la conservació dels béns compresos en el vincle dels Romaní en una de les dues famílies formades pels germans. Durant més de dos segles, els descendents de Joan Ram Escrivà jugaran un paper important en la societat valenciana gràcies a la sentència de Valladolid que assignava definitivament el vincle a Joan Escrivà i Montpalau i al càrrec de mestre racional, que conservaren a través de diverses generacions. Per contra, la família d'Eiximèn Pérez (II) Escrivà de Romaní, en perdre amb Baltasar la possessió dels béns inclosos en el vincle, pràcticament desapareix de la història de la ciutat de València.

El poder econòmic acaparat per les dues famílies dels germans Escrivà, derivat dels dos vincles en què van succeir respectivament, fou sens dubte el factor principal que dugué Ferran el Catòlic a servir-se'n en les seves empreses italianes. Però en el fa-

¹³⁴ La informació sobre l'hàbit de Santiago sol·licitat per Baltasar Escrivà de Romaní es conserva a Archivo Histórico Nacional, Órdenes militares, Caballeros de Santiago, exp. 7691.

¹³⁵ RAH, Colección Salazar y Castro, T-59, fol. 201v.

¹³⁶ *Ibid.*, fol. 180v.

¹³⁷ La vídua de Baltasar, Agnès de Saavedra, en un altre procés que féu obrir perquè hom reconegués la successió del seu fill Gaspar en el vincle dels Romaní, afirmava que, en morir, Baltasar estava arruïnat a causa de les despeses que li havia ocasionat el llarg procés en què s'havia embolicat, fins al punt que no tenia diners per a alimentar la família (ESCARTÍ, 1997: 44).

vor que concedí als Escrivà tampoc no s'ha d'infravalorar el parentesc amb els Borja, que paradoxalment, en el cas de Joan Ram Escrivà, se'ls va girar en contra. Tots dos factors, d'altra banda, foren la causa que el monarca tolerés la degeneració i els actes de corrupció comesos pels Escrivà, com hem vist, durant la seva estada a Itàlia.

BIBLIOGRAFIA

1) *Documents consultats*

BARCELONA, ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ:

Diversos, Archivo Sástago, *lío* A, doc. núm. 6.

Diversos, Archivo Sástago, *lío* B, doc. núm. 16.

Diversos, Archivo Sástago, *lío* B, doc. núm. 79 (a l'interior, doc. núm. 1, 2, 31, 93, 98, 100).

Diversos, Archivo Sástago, *lío* D1, doc. núm. 58.

Diversos, Archivo Sástago, *lío* K, doc. núm. 21.

Diversos, Archivo Sástago, *lío* I2º, doc. núm. 3.

Diversos, Archivo Sástago, *lío* I2º, doc. núm. 12.

Diversos, Archivo Sástago, *lío* I2º, doc. núm. 3.

Diversos, Archivo Sástago, *lío* I2º, doc. núm. 40.

Diversos, Archivo Sástago, *lío* I2º, doc. núm. 43.

Diversos, Archivo Sástago, *lío* I2º, doc. núm. 44.

Diversos, Archivo Sástago, *lío* I2º, doc. núm. 3.

Diversos, Archivo Sástago, *lío* T, doc. núm. 4.

Diversos, Archivo Monistrol, armari núm. 1, lligall núm. 23, doc. núm. 5.

Diversos, Archivo Monistrol, armari núm. 1, lligall núm. 23, doc. núm. 6.

Diversos, Archivo Monistrol, armari núm. 1, lligall núm. 23, doc. núm. 14.

Diversos, Archivo Monistrol, armari núm. 3, lligall núm. 35, doc. núm. 18.

MADRID, ARCHIVO HISTÓRICO NACIONAL:

Órdenes militares, Caballeros de Santiago, exp. 7691.

MADRID, REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA:

Colección Salazar y Castro, T-59, fol. 171r-217r.

Colección Salazar y Castro, X-44, fol. 1r-9r.

VALÈNCIA, ARXIU DEL REGNE:

Processos de Reial Audiència, 3a part, núm. 67.

Real 321.

2) Bibliografia consultada

- AGRAMUNT DE SISTERNES, s. a.: Lluís AGRAMUNT DE SISTERNES, *Por Don Luis Escriba de Romani, Zapata y Bertran, señor de la baronia de Argilita con Don Ioseph de Romani y Doña Madalena de Castelvi y Catalan sobre la sucesion del lugar de Beniparrell [...]*, València: Jeroni Vilagrassa, s. a. [Reproducció en microforma de [València]: Universitat de València, [2001]]
- AURELL, 2002: Jaume AURELL, "Apuntes sobre el linaje de los Escrivá desde los orígenes medievales hasta el asentamiento en Balaguer (siglos X-XIX)", *Cuadernos del Centro de Documentación y Estudios Josemaría Escrivá de Balaguer*, separata VI (Universidad de Navarra, 2002), p. 13-35.
- BATLLORI, 1974: Miquel BATLLORI, "El cronista Bernat Descloit i la família Escrivá", dins *Storiografia e storia. Studi in onore di Eugenio Duprè Theseider*, Roma: Facoltà di Magistero; Istituto di Scienze Storiche, 1974, p. 123-150.
- BATLLORI, 1994: Miquel BATLLORI, "La família Escrivá, parenta dels Borja", dins ídem, *La família Borja*, a cura d'Eulàlia Duran i Josep Solervicens, València: Eliseu Climent, 1994 (Obra completa, IV), p. 79-106.
- BAYDAL SALA, 2008: Vicent BAYDAL SALA, *La senyoria de Beniparrell: dels Romaní als Escrivá de Romaní (1258-1426)*, Beniparrell: Ajuntament de Beniparrell, 2008.
- CANELLAS ANOZ, 1989: Beatriz CANELLAS ANOZ, "El archivo de los condes de Sástago (Archivo de la Corona de Aragón)", *Hidalguía*, XXXVII/214-215 (Madrid, maig-agost 1989), p. 423-438.
- CANTALICIO, 1506: Giovanni Battista CANTALICIO, *De bis Parthenope*, Nàpols, 1506.
- COLL I ALENTORN, 1959: Miquel COLL I ALENTORN, *El cronista Descloit i el regne de València: conferència pronunciada amb motiu de la clausura del cursos de llengua i literatura valencianes de "Lo Rat-penat" el dia 21 de juny de 1959*, València: Suc. de Vivas Mora, 1959.
- COSTA, 1909: Enrico COSTA, *Sassari*, I, Sàsser: Tipografia Galizzi, 1909.
- COSTA, 2004: Enrico COSTA, *Rosa Gambella. Racconto storico sassarese del secolo XV con note e documenti*, prefazione di Gabriella Olla Repetto, Nuoro: Ilisso, 2004.
- CRUSELLES GÓMEZ, 1989: Enrique CRUSELLES GÓMEZ, *El maestro racional de Valencia. Función política y desarrollo administrativo del oficio público en el siglo XV*, València: Edicions Alfons el Magnànim, 1989.
- ERA, 1954: Antonio ERA, *Storia della Sardegna durante il regno di Ferdinando il Cattolico, 2: I Parlamenti*, Saragossa: Institución Fernando el Católico (CSIC) de la excma. Diputación provincial de Zaragoza, 1954. [Extret d'*Estudios del 5. Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Saragossa: Institución Fernando el Católico, 1954]
- ERA, 1955: Antonio ERA, *Il Parlamento sardo del 1481-1485*, Milà: A. Giuffrè, 1955.
- ESCARTÍ, 1997: Vicent Josep ESCARTÍ, *La primera edició valenciana de l'obra d'Ausiàs March, 1539*, València: Bancaixa: Obra Social, 1997.

- ESCOLANO, 1611: Gaspar ESCOLANO, *Segunda parte de la decada primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y reyno de Valencia*, València, 1611.
- FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, 2005: Álvaro FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, *Alejandro VI y los Reyes Católicos. Relaciones político-eclesiásticas (1492-1503)*, Roma: Edizioni Università della Santa Croce, 2005.
- FERRER MALLOL, 1993: Maria Teresa FERRER I MALLOL, "El consell reial durant el regnat de Martí l'Humà", dins *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*. Actas, I/2: *Crónicas y Ponencias*, Saragossa: Gobierno de Aragón, 1996, p. 173-190.
- GANDOULPHE, 2002: Pascal GANDOULPHE, "Parenté et pouvoir. Une famille valencienne au service de la monarchie: les Scrivá, des Rois Catholiques au dernier des Habsbourg", dins *Famille, pouvoirs, solidarités dans le monde hispanique et méditerranéen. Actes du colloque international de Montpellier, 14, 15 et 16 décembre 2000*, Montpellier: Etial, 2002, p. 111-128.
- GARCÍA CARRAFFA, 1928: Alberto GARCÍA CARRAFFA; Arturo GARCÍA CARRAFFA, *Enciclopedia heráldica y genealógica hispano-americana. Diccionario heráldico y genealógico de apellidos españoles y americanos*, 32, Madrid: Imprenta de Antonio Marzo, 1928.
- GRAMUNT, 1958: José GRAMUNT, *Los linajes catalanes en Cerdeña: premio único en el 3. Congreso internacional de genealogía y heráldica de Madrid 1955*, Barcelona: s. n.; Tarragona: Talleres de J. Sallent, 1958.
- Gran Enciclopèdia Catalana*, 1974: *Gran Enciclopèdia Catalana*, IV, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1974, p. 781-787. [Veus "Escrivà", "Escrivà de Romaní i Ram, Eiximèn Peres" i "Escrivà de Romaní i Ram, Joan"]
- JUAN VIDAL, 1992: Josep JUAN VIDAL, "Mallorca durante el virreinato de Escrivà de Romaní (1486-1491)", dins *Congrés Internacional d'Estudis Històrics Les Illes Balears i Amèrica*, Palma de Mallorca, 1992, p. 59-69.
- LODDO CANEPA, 1954: Francesco LODDO CANEPA, "Alcune istruzioni inedite del 1481 nel quadro della politica di Ferdinando II in Sardegna", dins *V Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, III, Saragossa, 1954.
- LODDO CANEPA, 1974: Francesco LODDO CANEPA, *La Sardegna dal 1478 al 1793*, Sassari: Galizzi, 1974.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, 1996: Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, "Notas en torno al consejo real de Valencia entre la guerra de Castilla y la conquista de Nápoles (1429-1449)", dins *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*. Actas, I/2: *Crónicas y Ponencias*, Saragossa: Gobierno de Aragón, 1996, p. 255-274.
- MANCONI, 2001: Francesco MANCONI, "Il regno di Sardegna da Ferdinando II a Carlo V: il lungo cammino verso la modernità", *Archivio Sardo. Rivista di Studi Storici e Sociali*, n. s., 2 (2001), p. 9-44.

- MARIANA, 1795: Juan DE MARIANA, *Historia general de España*, VIII, València: Oficina de D. Benito Monfort, 1795.
- MATEU IBARS, 1964-1967: Josefina MATEU IBARS, *Los virreyes de Cerdeña: fuentes para su estudio*, 2 vol., Pàdua: CEDAM, 1964-1967.
- NARBONA VIZCAÍNO, 1991: Rafael NARBONA VIZCAÍNO, "Los Escrivà. Rasgos genealógicos de un linaje patricio. Proyección política y matrimonial", *Anales de la Academia de Cultura Valenciana*, 69 (1991), p. 65-101.
- PARISI, 2003-2004: Ivan PARISI, "L'ambasciatore Joan Escrivà de Romaní i Ram e il libro delle Cartas Reales. Nuove fonti per lo studio delle relazioni tra la monarchia di Spagna e il regno di Napoli alla fine del '400", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XLIX (2003-2004), p. 189-224.
- PARISI, 2006-2007: Ivan PARISI, "La famiglia Escrivà parente dei Borgia: Àngel Escrivà, figlio del maestro razionale del regno di Valencia, compagno di studi di Cesare e Giovanni Borgia", *Revista Borja. Revista de l'Institut Internacional d'Estudis Borgians*, 1 (2006-2007), p. 103-119. [<http://www.elsborja.org/revista.php>]
- PEPE, 1894: Ludovico PEPE, *Storia della città di Ostuni*, Trani: Tipografia V. Vecchi, 1894.
- PONS ALÓS; CÁRCEL ORTÍ, 2005: Vicente PONS ALÓS; María Milagros CÁRCEL ORTÍ, "Los Canónigos de la catedral de Valencia (1375-1520). Aproximación a su prosopografía", *Anuario de Estudios Medievales*, 35/2 (2005), p. 907-950.
- RIQUER (ed.), 1968: Martí DE RIQUER (ed.), *Lletres de batalla: cartells de deseiximents i capítols de passos d'armes*, III, Barcelona: Barcino, 1968.
- RIQUER, 1993: Martí DE RIQUER, "Los Escritores Mossèn Joan Escrivà y el Comendador Escrivà", *Cultura Neolatina*, 53 (1993), p. 85-113.
- RODRÍGUEZ BLANCO, 1986: Daniel RODRÍGUEZ BLANCO, "La reforma de la Orden de Santiago", dins *La España Medieval*, V, Madrid: Editorial de la Universidad Complutense, 1986.
- RODRÍGUEZ VILLA, 1892: Antonio RODRÍGUEZ VILLA, *La reina doña Juana la Loca, estudio histórico*, Madrid, 1892.
- SÁNCHEZ GIJÓN, 1995: Antonio SÁNCHEZ GIJÓN, *Pedro Luis Escrivà, caballero valenciano, constructor de castillos*, València: Ayuntamiento, 1995.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, 1969: Luis SUÁREZ FERNÁNDEZ, *La España de los Reyes Católicos*, dins *Historia de España*, dirigida por R. Menéndez Pidal, XVII, IIa parte, Madrid: Espasa Calpe, 1969.
- TORRE, 1950: Antonio DE LA TORRE, *Documentos sobre las relaciones internacionales de los Reyes Católicos*, II, Barcelona: CSIC, 1950.
- VENTURA, 1978: Jordi VENTURA, *Inquisició espanyola i cultura renaixentista al País Valencià*, València: Eliseu Climent, 1978.
- VICIANA, 1980: Rafael Martí DE VICIANA, *Segunda parte de la Crónica de Valencia compuesta por Martín de Viciana*, València: Librerías "Paris-Valencia", 1980. [Reprod. facsímil de l'ed. de València: Sociedad Valenciana de Bibliófilos, 1881]

ZURITA, 2005: Jerónimo ZURITA, *Historia del rey don Fernando el Católico. De las empresas y ligas de Italia*, compuesta por Jerónimo Zurita cronista del reino de Aragón, 1580, IFC, edición electrónica de José Javier Iso (coord.), Pilar Rivero y Julián Pelegrín, 2005.